

's Nachts is het stil in Teheran

Shida Bazyar

's Nachts
is het stil in
Teheran

Roman

Uit het Duits vertaald
door Irene Dirkes

Nieuw Amsterdam Uitgevers

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door ondersteuning van het Goethe-Institut



De vertaalster dankt Gerrit Bussink voor zijn steun en advies en Said Rezaeiejan voor zijn hulp bij de transcriptie van de woordenlijst.
Vertaling fragment blz. 42 © Irene Dirkes. Uit: *Der kleine schwarze Fisch* van Samad Behrangi, Neuer Malik Verlag, 1987
Vertaling fragment blz. 66 © Sharog Heshmat Manesh. Uit: *Opstandige dauw* van Ahmad Shamlu, Wereldbibliotheek 2010

Oorspronkelijke titel *Nachts ist es leise in Teheran*. Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG, Keulen

Deze uitgave is tot stand gekomen dankzij Marianne Schönbach Literary Agency

© Shida Bazayr 2016

© Nederlandse vertaling Irene Dirkes / Nieuw Amsterdam Uitgevers 2017

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Karin van der Meer

Foto omslag © Arcangel / Helene Havard

Foto auteur © Joachim Gern

NUR 302

ISBN 978 90 468 2201 2

www.nieuwamsterdam.nl/shidabazayr



Voor mijn ouders

Inhoud

1979	Behsad	9
1989	Nahid	63
1999	Laleh	117
2009	Mo	197
Epiloog	Tara	259
Verklarende woordenlijst		265

1979

Behsad

Koning der koningen hebben ze hem genoemd en ze zeiden, We vieren hem, we vieren zijn vrouw, de schoonheid, ze zeiden, We houden van dit land en toen zeiden wij, Wij houden van dit land. We moesten zijn pasgeborene vieren, langer dan we ooit bij een van onze broertjes of zusjes hadden gedaan – zijn pasgeborene, ver weg in het paleis van de bloemen.

Tegen onze ouders hebben ze gezegd, De olie, de Amerikanen en de Engelsen horen allemaal bij elkaar, ze horen bij de sjah, ze zijn tegen ons. Onze ouders hebben het werk neergelegd, ze zijn de straat op gegaan en teruggekeerd uit angst voor de geheime dienst, ze hebben daarna niets meer gezegd, ze hebben nooit meer iets negatiefs over de sjah gezegd. Ze hebben ons naar school gestuurd en zeiden, Wij houden van dit land, houden jullie van de school.

Zijn trotse blik hing boven de lessenaar van de leraar, we leerden wat we moesten leren, we werden ouder en besloten dat we het tegenovergestelde wilden van wat in onze schoolboeken stond. We lazen *Leve de sjah* en dachten *Dood aan de sjah*. We hoorden *Al het werk komt de koning toe* en zeiden *Het werk is van de werkenden*. En als er staat *Hij leidt ons naar welvaart*, dan spugen we op zijn paleizen, op de Engelsen en de Amerikanen, en we smokkelen de boeken, kopiëren ze, leren ze uit ons

hoofd en geven ze door van hand tot hand. We lazen en lazen en lazen, thuis zwegen we en in de straten schreeuwden we, we vervloekten onze ouders en zijn voor onze kinderen gestorven. De sjah ging weg omdat hij ziek was, de standbeelden vielen omdat het volk er niet in geloofde. De revolutie wordt iedere week ouder en we houden van dit land, meer nog dan vroeger. In een mum van tijd werden de schoolboeken veranderd, we scheurden de bladzijden met de sjah eruit, we haalden zijn foto van de muren. Moge er nooit weer een foto van één enkele persoon in de lokalen hangen, zegt Peyman. Moge de ayatollah maar gauw terugkeren uit ballingschap en daar hangen, zegt zijn moeder. Mogen maar gauw Marx en Engels, Che Guevara en Castro, Mao en Lenin in de lokalen hangen, zeggen Sohrab en ik in de pauzes, we zeggen het intussen zelfs in de lerarenkamer, we zeggen het harder dan we ooit mochten. En we wachten op het moment waarop wij bepalen wie de lege wanden vult.

De revolutie wordt iedere week ouder en toch is ze nog lang niet begonnen. De sjah is weg en wij staan aan het begin van een nieuwe tijd, van een nieuw systeem, een nieuwe vrijheid, die we nu aan het voorbereiden zijn.

Wat blijft, is het tumult op straat, nog altijd euforisch, maar iedere week minder euforiserend. Wat blijft, zijn de vergaderingen van onze beweging, de plannen, de pamfletten, de studiegroepen en de guerrillatrainingen. Vroeger waren ze geheim, nu worden ze steeds openlijker, we worden steeds zekerder van de overwinning, soms wat voorzichtig, soms wat radicaal, maar altijd met onze blik op hen die zich ook revolutionair noemen en die gelovig zijn. Terwijl de echte revolutie nog moet komen, de revolutie van het volk in de instituties,

terwijl alles wat er tot nu is gebeurd slechts de eerste stap was.
Leve het socialisme, leve ons vaderland, onze parel, ons Iran!



De revolutie is een maand oud en *dajeh* maakt gevulde wijnbladeren. Ze zitten allemaal op de vloer, mijn moeder, mijn zussen, mijn nichtjes en mijn tantes. De echtgenotes van mijn oudere broers. Ze hebben de *sofre* uitgespreid op de vloer van de woonkamer en er schalen vol rijst gemengd met gehakt, kruiden en linzen op gezet, ze zijn eromheen gaan zitten en vouwen wijnbladeren, het ene blad na het andere, ze leggen ze in een pan en praten en lachen en praten en lachen. Toen we klein waren, zaten er net zoveel vrouwen, maar andere. Mijn zussen en ik werden door onze *dajeh* naar buiten gestuurd, we mochten de gesprekken van de vrouwen niet horen, mochten het geroddel over de buurt niet onderbreken. We mochten niet storen bij het koken, zeiden ze, anders zou het langer duren voor het eten klaar was, en we gingen naar buiten, waar we knikkerden of deden alsof we de moordenaar van de grote en o zo eerbiedwaardige imam Hossein neerknalden. Dat was Sohrabs lievelings-spelletje. Sohrab die enig kind is en toen altijd voor ons huis rondhing om te zorgen dat wij en de andere kinderen kwamen om hem van zijn verveling te verlossen en die ook over een paar uur weer op me zal staan te wachten. Niet meer uit verveling, maar gedreven door een onrust die we sinds het begin van de revolutie en de daaropvolgende ontlading al de hele maand van binnen voelen en weten te verbergen. Onrust is onzekerheid, en de toekomstige leiders mogen geen onzekerheid tonen. Alleen wie Sohrab van jongs af kent, kan het aan hem zien.

Tegenwoordig stuurt dajeh me niet meer naar buiten, hoewel ze me het liefst zou zien vertrekken. Haar hele blik, haar hele lichaamshouding zegt dat ik hier niets te zoeken heb, dat ze wil dat ik pas weer met de wijnbladeren in contact kom op het moment dat ze warm en gekookt, rond en glanzend op de sofre belanden, en ook wil ze niet dat ik daarvoor erover praat, want daarvoor hebben ze in mijn wereld niets te zoeken. Dajeh heeft een speciale blik voor mij. Voor mij, rokend in een hoekje, terwijl ze wil dat ik eindelijk ga, zodat de vrouwen aan de interessante gesprekken kunnen beginnen waar ze zich al een halve dag op verheugen. Als kind begreep ik al vrij snel dat het bij de vrouwen interessanter was. Bij de mannen ging het over politiek van vroeger of er werd gekaart en daar mocht ik niet aan meedoen. Bij de vrouwen daarentegen ging het over echte mensen en echte problemen. Welke buurvrouw ruzie met haar schoonmoeder had gehad, welke dochter met welke zoon verloofd was en zich onzedelijk had gedragen, welke families er een Amerikaanse levensstijl op na begonnen te houden en welke marktkoopman de lekkerste aubergines verkocht.

Mijn neefjes en nichtjes springen uitgelaten rond tussen de vrouwen, ze weten dat het moment komt dat eerst ik en dan zij worden verjaagd en ze een nieuw spelletje moeten zoeken. Als de wijnbladeren worden gevuld, valt er niet veel te snoepen, de rijstmassa is niet interessant en zonder vulling smaken de wijnbladeren niet. Als er niets te snoepen valt, kunnen we ons ermee gaan bemoeien. Mijn nichtje is de kleinste, zij wil de kleinste dolma. Mijn broertje Mehrdad is de dikste, hij wil de dikste dolma. De vrouwen zwichten lachend, ze kussen de wangen van de kinderen. Als ik een moeder was, een zus of een tante, dan zou ik daar zitten en hetzelfde doen, ik zou iedere gelegen-

heid benutten om die schepseltjes te kussen, omdat ze zo vrolijk zijn, want los van wat er buiten gebeurt, los van wat ze op school leren, los van de schoolboeken die binnen een paar weken ineens het tegenovergestelde van vroeger goedvinden, los van de ouders die kortgeleden nog de nachten op de daken en de dagen op de straten doorbrachten om daarna met bebloede kleren thuis te komen – de kinderen brengen hun dagen lachend, vragend, etend, storend en slapend door. Ze hebben alle kussen van de wereld verdiend, denk ik, maar misschien is het leven dat nog een beetje voor de deur staat te dralen het veel grotere geschenk. Ik zou mijn broertje Mehrdad, het dikkertje, kunnen oppakken, hem kunnen kussen en zeggen, Het nieuwe leven draait niet, wij dralen niet, het duurt alleen nog even, dat is alles. Maar Mehrdad trekt net op dat moment aan de vlechten van zijn zusje en wordt door onze moeder met luider stem tot de orde geroepen. Hij zal pas later begrijpen wat hij aan ons te danken heeft, later, over een paar jaar of over twintig jaar, wanneer hij het vrije en rechtvaardige leven leidt dat hem toekomt. Wanneer niet zijn eenvoudige afkomst, maar zijn eigen doen en leren hem de weg effenen naar zijn plaats in de maatschappij, wanneer hij een opleiding zonder propaganda volgt en in vrijheid van gedachte kan leven; wanneer hij werkt en ons land vooruithelpt zonder de zakken van een dictator te vullen; wanneer er niemand onder of boven hem staat.

Dajehs blik is veranderd sinds ik niet meer Behsad, de snoepende dief ben. Ik snoepte sneller dan mijn neefjes en nichtjes nu, ik stoorde sneller, ik stoorde altijd al. Hij stoort ons, maar wat moet je, hij is te slim om boos op te worden, zeiden ze. Dajeh had vroeger een bepaalde blik voor ons kinderen, een strenge blik die paste bij haar kaarsrechte lichaamshouding.

Op majestueuze wijze hief ze haar hoofd een beetje op en pers- te tegelijkertijd krachtig haar lippen op elkaar, ze had een klein, zachtaardig, bijna onzichtbaar lachje in haar grote, warme ogen. Ook nu kijkt ze naar me sinds ik mijn tweede sigaret heb opgestoken, de tweede, die aangeeft dat ik nog niet van plan ben te vertrekken, en haar blik is die van een vrouw die het haar gasten graag naar de zin wil maken – ik ben het vlokje stof dat ze bij het schoonmaken over het hoofd heeft gezien, ik ben de etensgeur van eergisteren die gewoon niet weg te krijgen is, ik ben het gerucht dat boven ons in de lucht hangt en waarover niemand durft te praten. Maar geruchten over de beweging zijn er niet om overdag met de buurvrouwen te bespreken, ze zijn er niet om op waarheidsgehalte gecontroleerd te worden. Er wordt met de hand voor de mond in vertrouwde kringen over gefluisterd, want nog steeds weet niemand wat ons te wachten staat.

Behsadjan, ga je vader helpen in de winkel, roept mijn moeder. De vrouwen kijken naar me, ik schud lachend mijn hoofd, tik mijn as in het glazen bakje naast mijn voeten. En neem de kleintjes mee, zegt mijn tante met een gekwelde blik waar iedereen om moet lachen. Sinds wanneer wordt er eigenlijk gerookt als het eten wordt bereid, zegt mijn oudste tante – niet om de anderen te amuseren, maar om nog maar eens te laten zien wat ze van me vindt, terwijl zij haar hoofddoek zelfs na het verbod door sjah Reza niet afdeed. De vrouwen achter hun wijnbladeren grinniken, ze blijven grinniken terwijl hun bedrijvige handen voorzichtig doorgaan met rollen. Hoeveel handen in dit land maken dag in, dag uit dezelfde beweging, vraag ik me af, hoeveel handen kneden, hoeveel handen knopen, hoeveel handen graven, hoeveel handen schieten, hoeveel handen ver-

liezen hun vingernagels in de strijd om namen. Klein, bedrijvig en gerimpeld zijn de handen van de vrouwen. Mijn oudste tante strijkt zorgvuldig haar haren onder haar hoofddoek, haar zichtbaar verveelde blik dwaalt in mijn richting en ze zegt, Behsadjan, je hebt ons nog helemaal niet verteld of de dochter van mijn vriendin bij je in de smaak valt. Ik heb haar al twee keer meegebracht, ze is zo'n beleefd, vriendelijk meisje en ik weet zeker dat ze al op je aanzoek wacht. Mijn tantes en nichtjes zitten achter hun wijnbladeren te grinniken. Khalejan, zeg ik, ik weet echt niet wie je bedoelt, de eerbiedwaardigste en oprechtste vrouwen zitten vandaag toch aan deze sofre, hoe zou ik hier naar een ander meisje kunnen kijken? Mijn tante begint te sputeren en kijkt om zich heen. Ik zeg glimlachend, Misschien moet je haar nog maar eens uitnodigen, en dajeh klakt met haar tong. Je moet hem met een korreltje zout nemen, zegt ze, hij heeft niets anders aan zijn hoofd dan zijn boeken en zijn vrienden, geen vrouw zal hem willen. De andere vrouwen lachen. Ik druk mijn sigaret uit, sta op, trek mijn hemd recht, knik om me heen en zeg, Met permissie, en ze sissen me naar buiten. Het gaat ten koste van de strijd om in deze tijden een beroep te doen op romantische gevoelens, maar als ze toch vrouwen voor me willen uitnodigen, waarom dan niet de vrouw met de ernstige ogen en de luide lach die ik de laatste tijd vaak tegenkom en van wie ik de naam nog te weten moet zien te komen?

Op de binnenplaats trek ik mijn schoenen aan, de oude afgetrapte waar dajeh altijd over moppert als ze die ziet. Wat wil je nou, zeg ik dan, mijn leerlingen dragen net zulke schoenen. En dan is daar haar nieuwe blik, telkens weer. Ze staat nog steeds kaarsrecht, maar ziet er opeens veel kleiner uit dan ik en maakt er opeens geen geheim meer van dat ze dat inmiddels

ook is. Ik ben zevenentwintig, de enige van haar vier volwassen zoons die nog thuis woont, die geld inbrengt, die op de meisjes past en de jongens een draai om de oren geeft. Net als vroeger heeft ze haar hoofd trots opgeheven, alleen moet ze het nu doen om naar me op te kijken. Alsof ze wil onthouden hoe ik eruit zie, alsof ze zou willen dat ik naar een andere kamer ga en niet de stad in en de straat op, alsof ze het bloed ziet, al dat bloed waarover we niets vertellen, maar waar ze heus van op de hoogte is. *Khoda negahdar*, zegt ze dan, zoals we altijd ten afscheid zeggen, God behoede je, maar ze zegt het niet zoals alle anderen, ze zegt het alsof het een nieuw inzicht is, terwijl ze haar best doet niet naar mijn afgetrapte schoenen te kijken, maar in mijn ogen.

Sohrab en ik ontmoeten elkaar voor de universiteit. Onze ontmoetingsplaatsen zijn veranderd, plekken waar we vroeger nooit kwamen, zijn de afgelopen maanden steeds belangrijker voor ons geworden. Ik zie hem al van ver. Klein, mager, zijn handen in zijn broekzakken, het militaire hemd van achteren doorzweet, zijn haar net iets te lang naar de zin van zijn moeder. Hij draait zich om en glimlacht niet. We laten niet merken dat we kameraden zijn, dat we bij elkaar horen, dat we samen strijden, dat we vroeger al van elkaars moeder standjes kregen en door elkaars vader werden meegenomen naar de kapper. De stoep staat vol met plastic jerrycans. De mensen staan in de rij voor petroleum, ze ontmoeten vrienden en burens terwijl hun jerrycans de wacht houden – kleurrijk plastic in het gelid. Vandaag is Peyman aan de beurt om petroleum te halen, hij was ook kind aan huis bij onze ouders, maar op de een of andere manier was hij altijd trager dan Sohrab en ik. Trager met schoe-

nen uitdoen, trager met het begroeten van mijn moeder en trager als hij de kamer in gestommeld kwam. Peyman ontmoet geen bekenden als hij petroleum gaat halen, hij staat er gewoon en vangt op waar de mensen over praten. Nergens kun je zo dicht bij hen komen, zegt hij altijd, we kunnen niet voortdurend in onze woonkamer over het volk zitten praten als we het volk niet kennen. Ik knik dan kort en denk, als jij dat nodig vindt, Peyman, als jij dat geleuter wilt aanhoren dat de ronde doet en waar al die mensen in geloven die nooit enige scholing hebben gehad – ga je gang, ga petroleum halen, meng je onder de mensen en luister naar hun gezwets. Dat Mossadegh lid was van de Tudeh Partij, dat de communisten alles willen delen, in de eerste plaats hun vrouwen, dat de aanslag op ayatollah Khomeini mislukte omdat al zijn lijfwachten zich ineens in hem veranderden – luister er vooral naar, Peyman. Ik geloof zelfs dat het niet zo verkeerd is wat hij zegt, dat we moeten weten hoe er over onze beweging wordt gepraat. Maar we hebben nu wel wat belangrijkers te doen. En trouwens, hoezo kennen wij het volk niet? Wij zijn het volk. Peymans ouders kunnen niet lezen, mijn grootouders wonen nog altijd op het platteland zonder stromend water, en mijn leerlingen hebben luizen, het maakt niet uit hoe vaak ik hun hoofd kaalscheer – als wij het volk niet zijn, wie dan wel? Peyman is, zoals veel anderen, tot aan de revolutie geen politiek mens geweest. Toen Sohrab en ik na onze schooltijd nieuwe vrienden maakten, interesseerde hij zich niet voor hun ideeën, toen we stiekem Gorki en Rousseau lazen, had hij geen belangstelling voor hun boeken, en toen we vlak voor de revolutie de pamfletten schreven, was hij niet in onze eisen geïnteresseerd. Hij lachte dan maar wat en zei, We moeten ervoor zorgen dat er eten is, dat er water is, dat de kinderen naar

school gaan, dan kan een volk ook een revolutie in gang zetten. We moeten ervoor zorgen dat er boeken zijn, antwoordde ik dan, boeken die ons leren hoe anderen vóór ons het deden, en we moeten ervoor zorgen dat de wapens niet in handen van de soldaten blijven. Peymans glimlach, de glimlach van iemand die iets heeft begrepen maar niet in staat is dat aan anderen duidelijk te maken. En omdat hij rustig en gewetensvol in de rij staat voor petroleum, gaan vandaag alleen Sohrab en ik naar de betogingen op de universiteit van Teheran, en dat we met z'n tweeën en niet met z'n drieën gaan, maakt ook verschil, want als na de revolutie iedereen, zelfs Peyman, op de een of andere manier politiek actief is, dan nog hoorden Sohrab en ik bij de voorhoede van de beweging en dat zal tot onze dood zo blijven. Ik loop op Sohrab af, hij kijkt me vanuit zijn ooghoeken aan, maar kijkt meteen weer weg, misschien naar zijn voeten, hij draagt dezelfde schoenen als ik, zijn been is weer helemaal genezen.

Bij demonstraties wordt snel gelopen, er werd ook snel gelopen op die dag voor de dag waarop de sjah vertrok en de revolutie haar overwinning vierde. Een dag waarvan we zeiden, We zullen onze kinderen vertellen waar we waren en wat we deden toen we hoorden dat de sjah het land verliet. Zoals elke dag in die tijd verlieten we ons huis, we gingen naar buiten met de kracht die ons naar buiten dreef en die ons nog steeds naar buiten drijft, dat was geen bewuste beslissing meer, in een revolutie vervangt de massa het denken, neemt de massa de plaats in van je overwegingen. Sohrab en ik voor het huis, ik weet niet eens meer of we hadden afgesproken, we zagen eruit als altijd, de straten zagen eruit als altijd, maar over alles lag een betovering,